

POWIETRZNY (92) *ai*

o oraz e jasne.

sg *m N* powietrzny (8). ◇ *G* powietrzn(e)go (2). ◇ *D* powietrzn(e)mu (1). ◇ [A powietrzny.] ◇ *f N* powietrzn(a) (1). ◇ *G* powietrzn(e)j (1). ◇ *A* powietrzną (1). ◇ *n N* powietrzne (7); [-é], -(e) (7). ◇ *G* powietrzn(e)go (10). ◇ *D* powietrzn(e)mu (1). ◇ *A* powietrzn(e) (2). ◇ *L* powietrzn(e)m (1). ◇ *pl N m an* powietrzni (25) [*cum sb N pl: orłowie, ptacy, ptaszkwie*]. *subst* powietrzn(e) (5). ◇ *G* powietrznych (5). ◇ *D* powietrznym (3), powietrzn(e)m (1); -ym *Leop*; -ym : -(e)m *BibRadz* (2:1). ◇ *A m an* powietrzné (8); [-é], -(e) (8). *subst* powietrzn(e) (6). ◇ *I m* powietrzn(e)mi (4).

Sł stp, Cn notuje, Linde także XVII – XVIII w.

Przymiotnik od „powietrze” (92) :

1. *Od znac. ‘sklepienie niebieskie’; coelorum (G) PolAnt; aerius, aethereus Cn (1) :*

Wyrażenie: »obłoki powietrzne« (1): [Bóg] Położył ciemność táynik íwoy/ około niego namiot íego/ ciemność wodna/ obłoki powietrzne [*in nubibus coelorum*]. *BudBib Ps* 17/11[12].

[*Zestawienie:* »niebo powietrzne«: *Niech będąże wtwiárdzenie [Gen 1/6].*] Co tu Láćińłki tłumacz *Firmamentum* [...], to íeft wtwiárdzeniem ábo twiárdzą zowie/ to inni z *Zydowikiégo* [...] *Rakiah, Expansio*, rośćiąg/ rośćiągnienié ábo powietrze przekłádáią. Przez co íe rozumié wizytko to *spatium*, y ten wízytek przećiąg który íeft nád námi/ od źiemie áż do niebá/ który w łobie ma y powietrze y niebo. Przetóź yi téż íam Pan Bog názwał niebem/ *ver: 8.* które w píłmie S. dwoiákíé íe náýduie: Niebo gwíáźdźífté/ y niebo powietrzné. O píérwízym ták mówi: *ver: 14.* Niech będą śwíátlá ná wtwiárdzeniu/ ábo ná rośćięgu niebieskim. Y *ver. 16.* Aby śwíęćíły ná rośćięgu niebieskim. A o wtóрым *ver: 7.* Y vczyníł Bóg wtwiárdzenié/ ábo ten rośćiąg; y przedźielíł wody które były nád wtwiárdzeniem/ od tych które pod wtwiárdzeniem były: to íeft/ wody które były nád powietrzem/ od tych ktore íą ná źiemí pod powietrzem. *WujBib 2b.*]

2. *Od znac. ‘przestrzeń między niebem a ziemią’; caeli(-orum) (G) Vulg, PolAnt; aerius, aethereus Cn (63) :* PRáwym murem íeft y śwíetnym słupem nie tyło íednemu miáłtu/ ále wízytkiemu kośćiółowi Bożemu/ tén dziwny słupnik [*tj. św. Szymon*]/ powietrzny męćzennik *SkarŻyw* 31, 31.

a. *Żyjący w powietrzu (61) :*

W połączeniu szeregowym (1): Píerwízego dniá Pan Bog Niebo y źiemíé ítworzył [...]. Píątego/ koźdą rzecź żywą/ ták źiemłką/ íáko wodną y powietrzną/ ítworzył. *BielKron A5v.*

Wyrażenia: »duchy powietrzne« = *złe duchy* (2): Ale owy ízkodliwe [*wiatry*] co ízkody dzyáláią/ Ci od duchow powietrznych / wierz mi tę moc máią/ Kiedy z gniewu Páńłkiego pędzą íe przed łobą [...]. Ci więc burzą wodámi/ domy przewracáią/ A s korzeniá drzewinę z gruntu wywracáią (*marg*) Wyátr czárći źli burzą (-). *RejWiz* 149v. *Cf Szereg.*

peryfr. »książę mocy powietrznej« = *szatan* (1): Y Was gdyśćie byli vmárłemi/ w wyłthępkach y w grzechach wáłłych/ w kthorycheśćie niekiedy chodzili/ według wieku śwíátá tego/ według Kxiążęćía mocy powietrznei [*secundum principem potestatis aeris*] duchá tego/ ktory teraz moc íwą okázuie w łynach niedowíárłtwa *Leop Eph* 2/2.

Szereg: »duchy powietrzne i piekielne« (1): y potężniejszy iest iedno ikynienie strážliwego máieftatu Bołtwá y człowieczeństwá twego [Jezu]/ niżli moc wżyftkich duchow złych/ powietrznych y piekielnych *LatHar* 641.

α. *Latający w powietrzu* (57) : ktorzy nas gonili/ prędfzy byli niż orłowie powietrzni: ná gorach doganiáli nas: ná pułtyniach záfadzáli fie ná nas. *PowodPr* 10.

Wyrażenie: bibl »ptacy (a. ptaszkwie, a. ptastwo) powietrzni(-e)« = *volatilia(-e) a. volucres(-is) caeli(-orum) Vulg, PolAnt; aves caeli Vulg* [szyk 49:2] (51): Super ea volucres coeli habitabunt [...]. Nad thymi [wodami i górami] ptałthwo powietrzne będzie łobie gniezdziło *WróbŻółt* 103/12, 49/11; [Mówi Bóg:] Znam włlytki ptałłki powietrzne co łye zyarnki páłá [Ps 49/11] *LubPs* N3; Iełli vmrze Acháb w mieście/ ziedzą go pśi: A iełli vmrze ná polu/ rozthárgáią go ptacy powietrzni *Leop* 3.*Reg* 21/24, *Ps* 49/11, *Matth* 13/32, *Luc* 8/5; Ty też z łobą weźmiełz po łiedmi par włzech zwierząt czyłtych [...]. [Noe zabrał do arki] Thákże y ptakow powietrznych po łiedmi par łámcow y łámic *BibRadz* *Gen* 7/3; [Królestwo Boże] Podobneć iest źiárnu gorczycznemu/ ktore wziáwłzy człek wrzucił do ogrodá łwego/ á vrołzy bywa z niego drzewo wielkie y ptałkwie powietrzni czynią gniazdká ná gáłázkách iego. *BibRadz* *Luc* 13/19 [przekład tego samego tekstu: *Leop* *Matth* 13/32, *BibRadz* *Mar* 4/32, *WujNT* *Mar* 4/32, *Luc* 13/19], *Gen* 6/7, *Iob* 28/21, *Dan* 4/9, *Mar* 4/32, *Luc* 8/5; Nie gardź krolem w vmyłe twoim/ áni w záwárciu twym nie łay bogáтым/ bo łnadź y ptacy powietrzni rozniółá głos twoy y mowę twoię [*Eccle* 10/20]. *BielKron* 82; *RejAp* 163, 164 [3 r.], *Dd; HistRzym* 87; *RejPos* 62; *CzechEp* 281; *Lifzki* iámy máią/ y ptałkwie powietrzni gniazdá/ á Syn człowieczy nie ma gđzieby głowę łwą łkłonił. *LatHar* 556 [przekład tego samego tekstu: *HistRzym*, *WujNT* *Matth* 8/20, *Luc* 9/58], 251; *Weyźrzyćie* ná ptáki powietrzne/ iż ći nie łieią áni źná/ áni zbieráią do gumien: á Oćiec wáłz niebiełki żywi ie. *WujNT* *Matth* 6/26 [przekład tego samego tekstu: *CzechEp*]; Oto/ rozłiewcá wyłzedł łiac. A gdy łiał/ iedno pádło podle drogi/ á ptacy powietrzni przyłzli y poiedli ie. *WujNT* *Mar* 4/4 [przekład tego samego tekstu: *Luc* 8/5, *Leop* *Luc* 8/5, *BibRadz* *Luc* 8/5, *RejAp* 164 [2 r.], *RejPos* 62, *WujNT* *Matth* 13/4], *Matth* 8/20, 13/4, *Mar* 4/32, s. 140, *Luc* 8/5 (10).

~ *W połączeniach szeregowych* (12): [Rzekł Bóg:] Vczyńmy człowieká ná obraz y podobieństwo náłze/ á niechay będzie przełožony rybam morłkim/ ptakam powietrznym/ bydlętom ziemnym/ y tudzieź wżytkiey ziemi/ y temu cokolwiek żywię á rułza łie ná niey. *Leop* *Gen* 1/26; Tedy Adam dáł imioná wżyłtkim bydlętom/ y ptakom powietrznym/ y włzem zwierzętom polnem *BibRadz* *Gen* 2/20, *Gen* 1/26, 28, 30, 7/22, 9/2, *Ez* 38/20; *SkarŻyw* 259; [Bóg] dla ćiebie łzáłue/ wiołną/ łátem/ iełsienią y zimá: owoce/ ziołá/ powietrzne ptałtwá/ wodne y ziemłkie zwierzętá rozmáiteć dáie/ álbo dla opátrzenia potrzeby twoiey/ álbo dla ochłody twoiey *LatHar* 674; *WujNT* *Act* 10/12, 11/6.

Szeregi: [»powietrzni albo latający po powietrzu«: Y vczynił Bóg vtwiárdzenie [...]. Y ptałtwá lataiąće pod vtwiárdzeniem niebiełkim/ to iest ná powietrzu. Y ztáđze písmo S. zowie ptaki niebiełkie *ver: 16.* to iest/ powietrzné/ álbo lataiąće po powietrzu. *WujBib* 2b.]

[»niebiescy to jest powietrzni«: *WujBib* 2b *cf* wyżej.]

»ptacy (a. ptastwo) powietrzni(-e) i zwierzętá ziemskie (a. polne)« = *volatilia (a. omne volatile) caeli(-orum) et bestiae (a. omnis bestia) agri a. terrae, volucres (a. omnis volucris) caelorum et bestiae agri*

a. *omne animal terrae PolAnt* [szyk 2:2] (4): Tákże Pan Bog gdy iuż ftworzył z źiemie wśzytki zwierzętá polne/ y wśzytki ptaki powietrzne/ przywiodł ie do Adámá/ áby ogłádał iákoby ie przezwać miał *BibRadz Gen 2/19, Deut 28/26, Ier 16/4, Os 4/3*. [Ponadto w połączeniach szeregowych 7 r.] ~

Przen [w nawiązaniu do przypowieści o ziarnie rzuconym przy drodze] (5) :

Wyrażenie: »ptak powietrzny« = *czart* [szyk 4:1] (5): A což to fą zá ptacy powietrzni? Nicíi inźzego iedno oni íprzećiwncy náfzy/ co nam y ty ziárná prawdy Páńskiey y wybieráią y przez ínstrumentá fwoie zátłumiáią. *RejAp 164v, Dd3*; A on powietrzny pthak niefláchetny czárt/ wftáwiczný íprzećiwnik náfz/ wybija ie [słowa i nauki Pańskie] á zátłumia ie w nas. *RejPos 65v, 64v, 65*.

3. *Od znac.* 'niewidzialne ciało lotne' (12) :

α. *Taki, jak powietrze* (1) : Ten [Apulegius] powiadał że dyabli fą żywi cicho, [...] rozumem domyflni, ducha cirpiącego, ciała powietrznego, bytu wiecznego, z tego lepak pięciorga, troie z ludzmi ieft im póspolite, czwarte ich oobliwe, piąte lepak ípołu z bogi niefmierelnymi maią. *BielŻyw 91*.

αα. [Koloru powietrza, tj. biały lub może przezroczysty: á wifiały po wśzytkich ftronach oppony powietrzney bárwy [aerii coloris; *BibRadz*: białe; *WujBib*: białé]/ y złotey/ y niebieskiey/ álbo modrey bárwy *Leop Esth 1/6 (Linde)*.]

β. *Pochodzący z powietrza, tj. z zewnątrz* (2) : iż zimno powietrzne ktore zgania ciepło przyrodzone do wnąthrza, czyni lepszá ftrawność w żołądku *GlabGad G3, G3*.

a. *Od znac.* 'jeden z czterech żywiołów (obok wody, ognia i ziemi)' (8) :

α. *W którego budowie przeważa powietrze* (2) :

Wyrażenie: »powietrznego przyrodzenia« [szyk 1:1] (2): [roślina o nazwie *dłoń Krystowa*] iefth przyrodzenia powietrznego/ w pirzym fłopniu/ ma moc włáfná iadowitoć s człowieká wymiatać *FalZioł I 112b, [*8]v*.

Szereg: »krewny [= *sangwiniczny*] i powietrzny« (1): Wiek człowieczy czworaki ieft, Pierwśzy dziecińftwo: krewne⁸⁰ y powietrznego przyrodzenia. *FalZioł [*8]v*.

β. *Wywierający wpływ na działanie powietrza jako składnika budowy różnych organizmów, zwłaszcza człowieka [w tym: o ciałach niebieskich i znakach zodiaku* (5)] (6) :

Wyrażenie: »powietrznego przyrodzenia« [szyk 2:2] (4): Wilkołci przyrodzone czterzy fą/ á płanety íprawcze gich/ krew gorącza á wilgotna, Iupiter íprawcza iey/ powietrznego przyrodzenia. Druga wilkołć flegma [...] *FalZioł [*8]v*; Bliznięta. Są przyrodzenia powietrzne⁸⁰ męzkie⁸⁰/ ciepłe y wilkie. *FalZioł V 49v, V 50, 50v*.

Szeregi: »powietrzny i krewny« (1): Roku czterzy części fą/ [...] Wiofna ieft napierwśza część/ ktora ieft gorącza á mokra, powietrzna y krewna/ w niey fie krew mnoży *FalZioł [*8]v*.

»ziemny i powietrzny« (1): to złączenie wielkie zwierfchnich Płánetow/ iuż tám tego roku ofáttni raz będzie w Známieniu [tj. znaku zodiaku] niebyefkim wodnym/ á inźe potym wielkie złączenia będą bywać w známionách ogniftich áż práwie do dwu ftu lat/ po ktorych przez źiemne známioná y powietrzne przydą záś do wodnych známion. *LeovPrzep E4*.

b. *Od znac.* 'źródło ciężkich chorób' (1) :

Zestawienie: »powietrzne zarażenie, zabide« = *paraliż (1): Apoplexia [...], Powietrzne zarażenie/ albo/ zabicie/ gdy wziętko ciało zmartwieye/ albo/ też część a członek który ciała. Mącz 12d.*

4. Od znac. 'zaraza, epidemia'; *infamis, pestilens Cn (9) :*

Wyrażenia: »czasu powietrznego« = *w czasie zarazy, podczas epidemii (1): [olej bardzo dobry] a zwłazcza khu wyciągnienu iadu przez rany albo przez wrzodi/ a to zwłazcza czału powietrznego [!]. FalZioł I 69b.*

»piułki (a. piuły) (ktore zową) powietrzne« = *lekarstwo przeciw zarazie, chorobie epidemicznej (5):* Ale lepiej tej Haleny piulek poziwać Ktore zową powietrzne/ [...] abowiem wywodząc z człowieka zagniołci/ zachowawa go w długim zdrowiu/ y od iadowitwego a morowego powietrza *FalZioł III 2d;* Też piułki pestilendales/ to iest Powietrzne: czału morowego powietrza: na każdy tydzień po dwudziestu bierane/ zachowawaią człowieka nadewszytki rzeczy od zarażenia *FalZioł V 73v, V 62v, 69, 71v.*

Zestawienia: »powietrzne zarażenie, nakażenie« = *zaraza, choroba epidemiczna [szyk 2:1] (2:1):* Pestilentia, morowka, pestis, powyetrzne zarazenye *BartBydg 112b;* ten trunk iest ferdeczne poilenie broniącz go od wżelkiego nakażenia powietrznego/ y też od wżelkich ynych iadow *FalZioł V 62v;* Czwarte znamię [zarażenia], obciążenie z wielkiem boleniem głowy/ thak iż on bol głowy iest mu barzo nieznośity. Ato pośpolicie znamię iest przy każdym powietrznem zarażeniu. *FalZioł V 66v.*

[»wrzod powietrzny« = *wrząd powstały wskutek zarazy; objaw dżumy:* tedy teje godziny, skoro słońce we Lwa drugiego roku wnidzie, zaraz [morowe powietrze] ustanie, i tak, żeby też kto miał wrzod powietrzny, a tej godziny doczekał, tedy już żyw zostanie *RadzPodróż 147;* ná wożie leży chory/ y bofonogi/ ná ktorey miał wrzod powietrzny *BusLic 27v.*]

5. Od znac. 'stan pogody' (3) :

a. Od znac. 'niepogoda' (2) : *Tempestuosus, Niepogodny/ powietrzny. Mącz 443d.*

Wyrażenie: »nawałność powietrzna« = *gwałtowne zjawisko atmosferyczne (np. ulewa, wichura, burza) (1):* Niebo też iuz musi odmienić zwyczajie swoie/ iuz dzdze/ grądy/ chmury/ mgły/ burzki/ y ine nawałności powiethrzne wfpokoione być mużą/ powietrze iako kryłtał wczyfione być musi. *RejAp [175].*

b. Od nienotowanego u nas znac. 'burza' (1) : *Fulguralis, Powietrzny/ łiskawiczny. Mącz 139a.*

6. Od znac. 'wiatr': *wietrzny, wywołujący powstawanie fal na wodzie (2) : Fluctus, Wełny ná wodzie* Też Szturm albo fzum powietrzny. *Mącz 131c; Fluctuosus, Powietrzny/ Wełniły. Mącz 131d.*

7. bot. Zestawienie: »powietrzne ziele« = *Ajuga chamaepitys Schreb. (André); dąbrówka żółtokwiatowa, roślina zielna z rodziny wargowych (Labiatae) (1) : Chamaepitys – Powietrzne ziele, fuchotnę ziele. Calep 186b; [Iua Powietrzne ziele SzymŁowEnch +3v].*

*** *Bez wystarczającego kontekstu (1) : Aerius – Powietrniy, albo, czokol wiek ziie na powietrzu. Calep 35b.*

Synonimy: **2.** *niebieski;* **4.** *morowy;* *zest.* »powietrzne zarażenie«: *dymienica, morowka, wrzedzienica;* »wrzod powietrzny«: *bolączka, fistuła, guz, sadzel;* **5.a.** *niepogodny;* **b.** *błyskawiczny, burzliwy, błyskawiczny;* **6.** *wełnisty;* **7.** *iwa, »suchotne ziele«.*

Cf [POWIETRZOWY], WIETRZNY

